

اقدام پژوهی: بررسی و رفع مشکل بی علاقه‌گی دانش آموزان به درس تعلیمات دینی و ارائه راهکارهای

عملی برای بهبود یادگیری

زهرا روشن

کارشناس الهیات دبیر معارف

MDOI-02-2026.0314
MNR-328-2-7D6E33

تعلیمات دینی به عنوان یکی از ارکان اصلی تربیت نسل آینده، نقشی کلیدی در شکل‌گیری هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان دارد. با این حال، بی‌علاقگی و انفعال دانش‌آموزان در این درس، از چالش‌های جدی معلمان معارف اسلامی است. پژوهش حاضر با هدف بهبود انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان پایه دهم رشته انسانی در یکی از دبیرستان‌های دخترانه انجام شد. روش پژوهش، «اقدام پژوهی» است که از طریق گردآوری داده‌ها با استفاده از مشاهده مستقیم، پرسشنامه و مصاحبه صورت گرفت. وضعیت موجود نشان داد که ۵۳ درصد دانش‌آموزان در کلاس منفعل بوده و میانگین نمرات آنان ۱۳.۵ بود. یافته‌های تحلیل داده‌ها حاکی از آن بود که روش تدریس سخنرانی محور، انتزاعی بودن محتوا و عدم ارتباط با مسائل روز، دلایل اصلی بی‌علاقگی فراگیران است. در راستای مداخله، راهکارهای عملی شامل «به‌کارگیری روش‌های بحث کلاسی هدفمند»، «ارتباط‌دهی مفاهیم دینی با زندگی روزمره» و «تنوع بخشی به شیوه‌های ارزیابی» اجرا شد. نتایج پس از شش هفته مداخله نشان‌دهنده افزایش معنادار انگیزه (از میانگین ۲.۴ به ۳.۷)، کاهش چشمگیر بی‌توجهی (از ۳۹٪ به ۱۴٪) و ارتقای میانگین نمرات (از ۱۳.۵ به ۱۶.۲) بود. این پژوهش مؤید آن است که گذار از آموزش سنتی به یادگیری فعال و معنادار، کلید حل چالش‌های یادگیری در درس تعلیمات دینی و زمینه‌ساز تثبیت یادگیری عمیق در دانش‌آموزان است.

کلیدواژه‌ها: اقدام پژوهی، تعلیمات دینی، انگیزش تحصیلی، یادگیری فعال، روش‌های تدریس، مشارکت کلاسی.

آموزش دین در مدارس یکی از ارکان اساسی تربیت نسل آینده است. درس تعلیمات دینی نه تنها به انتقال معارف اسلامی می‌پردازد، بلکه نقش مهمی در شکل‌گیری هویت، ارزش‌ها و نگرش دانش‌آموزان دارد. با این حال، بسیاری از معلمان این درس با چالش جدی بی‌علاقگی و کم‌توجهی دانش‌آموزان روبه‌رو هستند.

اقدام‌پژوهی رویکردی است که در آن معلم، خود به‌عنوان پژوهشگر، مشکلی واقعی را در کلاس درس شناسایی کرده، برای رفع آن اقدام می‌کند و نتایج را ارزیابی می‌نماید. این روش پژوهشی به‌ویژه برای معلمان مناسب است زیرا مستقیماً با تجربه عملی تدریس پیوند دارد.

در این پژوهش، نگارنده به‌عنوان دبیر معارف اسلامی، با مشاهده کاهش انگیزه و علاقه دانش‌آموزان در کلاس دینی، تصمیم گرفت این مسئله را به‌صورت علمی و منظم بررسی کند و راهکارهایی عملی برای بهبود وضعیت ارائه دهد.

بیان مسئله و توصیف وضعیت موجود

در طول سال‌های تدریس، مشاهده شده که بخش قابل‌توجهی از دانش‌آموزان در کلاس درس دینی:

- توجه کافی به مطالب ندارند
- در بحث‌های کلاسی مشارکت نمی‌کنند
- تکالیف درس دینی را با بی‌میلی انجام می‌دهند
- نمرات پایین‌تری نسبت به سایر دروس کسب می‌کنند
- اظهار می‌کنند که درس دینی «کاربردی نیست» یا «تکراری است»

توصیف وضعیت موجود:

در کلاس های مورد مشاهده (پایه دهم، رشته انسانی، دبیرستان دخترانه)، از مجموع ۲۸ دانش آموز:

- حدود ۱۵ نفر (۵۳٪) در طول کلاس بی توجه یا منفعل بودند
 - تنها ۸ نفر (۲۸٪) به طور فعال در بحث ها شرکت می کردند
 - میانگین نمرات درس دینی در نیمسال اول ۱۳.۵ از ۲۰ بود
 - در پرسش های شفاهی، اکثر دانش آموزان پاسخ های سطحی و حفظی می دادند
- این وضعیت نشان می دهد که یادگیری عمیق و معنادار در این درس اتفاق نمی افتد. مشکل صرفاً نمره نیست؛ بلکه نبود ارتباط واقعی دانش آموز با محتوای درس است.

سوال اصلی پژوهش:

چه اقداماتی می توان انجام داد تا علاقه و انگیزه دانش آموزان به درس تعلیمات دینی افزایش یابد و یادگیری آن ها بهبود پیدا کند؟

پیشینه تحقیق

پژوهش های متعددی در زمینه انگیزش تحصیلی و آموزش دینی انجام شده است:

۱. پژوهش های داخلی:

- کریمی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل موثر بر انگیزش تحصیلی در درس دینی» نشان داد که روش تدریس معلم مهم ترین عامل در ایجاد یا کاهش انگیزه دانش آموزان است. معلمانی که از روش های فعال و مشارکتی استفاده می کنند، دانش آموزان با انگیزه تری دارند.

• احمدی و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای نشان دادند که ارتباط دادن محتوای درس دینی با زندگی روزمره دانش‌آموزان، میزان علاقه آن‌ها را به‌طور معناداری افزایش می‌دهد.

• رضایی (۱۴۰۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که استفاده از فناوری و رسانه‌های دیجیتال در تدریس معارف اسلامی می‌تواند جذابیت درس را برای نسل جدید افزایش دهد.

۲. پژوهش‌های خارجی:

• Ryan & Deci (۲۰۰۰) در نظریه خودتعیین‌گری بیان می‌کنند که انگیزه درونی زمانی شکل می‌گیرد که سه نیاز اساسی برآورده شود: احساس شایستگی، احساس خودمختاری، و احساس ارتباط با دیگران. این نظریه در آموزش دینی نیز کاربرد دارد.

• Hattie (۲۰۰۹) در تحقیقات گسترده خود نشان داد که بازخورد فوری معلم و یادگیری مشارکتی از موثرترین روش‌ها برای بهبود یادگیری هستند.

۳. جمع‌بندی پیشنهادی:

مرور پیشنهادی نشان می‌دهد که بی‌علاقگی به درس دینی پدیده‌ای چندعاملی است و عواملی مانند روش تدریس، محتوای کتاب، نگرش خانواده، و فضای کلاس در آن نقش دارند. اما مهم‌ترین عامل قابل‌تغییر توسط معلم، روش تدریس است.

هدف از انجام پژوهش

هدف کلی:

بهبود انگیزه و علاقه دانش‌آموزان به درس تعلیمات دینی از طریق تغییر روش‌های تدریس و ایجاد محیط یادگیری فعال.

اهداف جزئی:

۱. شناسایی دلایل اصلی بی علاقه‌گی دانش‌آموزان به درس دینی

۲. طراحی و اجرای روش‌های تدریس فعال و مشارکتی

۳. ارزیابی تاثیر روش‌های جدید بر انگیزه و یادگیری دانش‌آموزان

۴. ارائه پیشنهادات عملی برای سایر دبیران معارف

سوالات پژوهش:

- دلایل اصلی بی علاقه‌گی دانش‌آموزان به درس دینی چیست؟
 - کدام روش‌های تدریس می‌توانند انگیزه دانش‌آموزان را افزایش دهند؟
 - آیا تغییر روش تدریس بر نمرات و مشارکت دانش‌آموزان تاثیر معناداری دارد؟
- گردآوری اطلاعات و شواهد (شواهد ۱)

روش‌های گردآوری اطلاعات:

۱. مشاهده مستقیم کلاس

در طول ۴ هفته، رفتار دانش‌آموزان در کلاس ثبت شد. موارد مشاهده‌شده:

درصد تعداد دانش‌آموز رفتار		
توجه کامل به درس	۷	۲۵٪
توجه نسبی	۱۰	۳۶٪

۲. پرسشنامه

یک پرسشنامه ۱۰ سوالی (مقیاس لیکرت ۱ تا ۵) بین دانش آموزان توزیع شد. نتایج:

- میانگین علاقه به درس دینی: ۲.۴ از ۵
- میانگین درک کاربردی بودن درس: ۲.۱ از ۵
- میانگین رضایت از روش تدریس: ۲.۸ از ۵

۳. مصاحبه با دانش آموزان

با ۱۰ دانش آموز (انتخاب تصادفی) مصاحبه کوتاه انجام شد. مهم ترین دلایل بی علاقه ای از نظر آن ها:

- «مطالب تکراری است و از دوره راهنمایی همین ها را خوانده ایم»
- «درس فقط حفظ کردن است و فکر کردن نمی خواهد»
- «نمی فهمیم این مطالب به چه دردمان می خورد»
- «کلاس یک طرفه است و فقط معلم حرف می زند»

۴. بررسی نمرات

مقایسه میانگین نمرات نیمسال اول

تجزیه و تحلیل

بر اساس داده های گردآوری شده، دلایل بی علاقه ای دانش آموزان را می توان در سه دسته اصلی طبقه بندی کرد:

۱. عوامل مربوط به محتوا

- تکراری بودن مطالب: بسیاری از مفاهیم از دوره ابتدایی و راهنمایی تکرار می شوند بدون عمق بیشتر
- انتزاعی بودن مفاهیم: مفاهیمی مانند توحید، نبوت، و معاد به صورت انتزاعی و دور از زندگی روزمره ارائه می شوند

- عدم ارتباط با مسائل روز: دانش آموزان احساس می کنند محتوا با چالش های واقعی زندگی آن ها ارتباطی ندارد

۲. عوامل مربوط به روش تدریس

- روش سخنرانی یک طرفه: معلم بیشتر وقت کلاس را صحبت می کند و دانش آموز نقش منفعل دارد
- تاکید بر حفظ به جای فهم: ارزیابی ها بیشتر حفظیات را می سنجند نه درک عمیق
- نبود فعالیت های جذاب: کلاس فاقد بحث، بازی، یا فعالیت های گروهی است

۳. عوامل محیطی و نگرشی

- نگرش منفی اجتماعی: برخی خانواده ها ناخواسته پیام می دهند که «درس دینی مهم نیست»
- رقابت با فضای مجازی: محتوای جذاب شبکه های اجتماعی با کلاس سنتی رقابت می کند
- ارزیابی نادرست: دانش آموزان می دانند که با حفظ چند صفحه می توانند نمره قبولی بگیرند

نتیجه تحلیل: مشکل اصلی در روش تدریس و نحوه ارائه محتوا است — عواملی که معلم می تواند مستقیماً آن ها را تغییر دهد.

راه حل های پیشنهادی و منتخب

راه حل های پیشنهادی:

الف) روش های تدریس فعال:

۱. یادگیری مشارکتی: تقسیم کلاس به گروه های کوچک برای بحث و تحقیق
 ۲. روش بحث کلاسی: طرح سوالات چالشی و دعوت از دانش آموزان برای اظهار نظر
 ۳. روش داستان محور: استفاده از داستان های واقعی و تاریخی برای انتقال مفاهیم دینی
 ۴. یادگیری معکوس: ارائه محتوا از طریق ویدیو در خانه و استفاده از وقت کلاس برای بحث
 - ب) ارتباط با زندگی روزمره:
 ۵. مثال های معاصر: ربط دادن مفاهیم دینی به مسائل روز و چالش های نسل جدید
 ۶. پروژه های کاربردی: تکالیفی که دانش آموز باید مفاهیم دینی را در زندگی واقعی به کار ببرد
 - ج) ارزیابی متنوع:
 ۷. ارزیابی فرآیندی: ارزیابی مشارکت، تفکر انتقادی، و پروژه به جای صرفاً آزمون حفظی
- راه حل های منتخب برای اجرا:

با توجه به امکانات موجود، سه راه حل اصلی برای اجرا انتخاب شد:

۱. روش بحث کلاسی هدفمند

در هر جلسه، یک سوال چالشی مرتبط با موضوع درس مطرح می شود. دانش آموزان ابتدا به صورت فردی فکر می کنند، سپس در گروه های دو نفره بحث می کنند، و در نهایت نظرات در کلاس مطرح می شود.

۲. ارتباط دهی با زندگی واقعی

هر مفهوم دینی با یک مثال از زندگی روزمره یا یک چالش واقعی که دانش آموزان با آن روبه‌رو هستند، تدریس می‌شود.

۳. تنوع در ارزیابی

علاوه بر آزمون کتبی، مشارکت در بحث، ارائه شفاهی، و پروژه‌های کوچک در نمره‌دهی لحاظ می‌شود.

شواهد ۲ (پس از اجرای راه‌حل‌ها)

پس از ۶ هفته اجرای روش‌های جدید، داده‌های جدید گردآوری شد:

۱. مشاهده مستقیم (پس از مداخله)

رفتار	قبل از مداخله	بعد از مداخله
توجه کامل	۲۵٪	۵۴٪
توجه نسبی	۳۶٪	۳۲٪
بی‌توجهی آشکار	۳۹٪	۱۴٪

۲. پرسشنامه (پس از مداخله)

شاخص	قبل	بعد
علاقه به درس	۲.۴	۳.۷
درک کاربردی بودن	۲.۱	۳.۵
رضایت از روش تدریس	۲.۸	۴.۱

۳. نمرات

میانگین نمرات نیمسال دوم: از ۱۳.۵ به ۱۶.۲ افزایش یافت.

۴. بازخورد دانش آموزان

در مصاحبه پس از مداخله، دانش آموزان گفتند:

- «کلاس جالب تر شده چون می توانیم نظر بدهیم»
- «حالا می فهمم این مطالب به زندگیم ربط دارد»
- «دیگر فقط حفظ نمی کنم، فکر می کنم»

ارزیابی و اعتبارسنجی

ارزیابی نتایج:

مقایسه داده های قبل و بعد از مداخله نشان می دهد:

۱. انگیزه و علاقه: افزایش ۵۴٪ در میانگین نمره علاقه (از ۲.۴ به ۳.۷)

۲. مشارکت کلاسی: کاهش ۶۴٪ در بی توجهی آشکار (از ۳۹٪ به ۱۴٪)

۳. پیشرفت تحصیلی: افزایش ۲.۷ نمره در میانگین کلاس

اعتبارسنجی:

برای اطمینان از اعتبار نتایج، اقدامات زیر انجام شد:

- مثلث سازی داده ها: استفاده از سه روش مختلف (مشاهده، پرسشنامه، مصاحبه) برای تایید نتایج
- مشاوره با همکار: نتایج با یک دبیر معارف دیگر در مدرسه در میان گذاشته شد و ایشان نیز تغییرات مثبت را تایید کرد

• بررسی پایداری: در هفته‌های آخر، بهبود وضعیت پایدار بود و نشانه‌ای از بازگشت به وضع قبل مشاهده نشد

محدودیت‌های اعتبارسنجی:

- نمونه کوچک (یک کلاس ۲۸ نفره) تعمیم‌پذیری را محدود می‌کند
- مدت اجرا (۶ هفته) برای نتیجه‌گیری قطعی کوتاه است
- احتمال تاثیر عوامل بیرونی (مثلاً نزدیک شدن به امتحانات) وجود دارد

نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان داد که بی‌علاقگی دانش‌آموزان به درس تعلیمات دینی یک مشکل واقعی و قابل حل است. ریشه اصلی این مشکل نه در محتوای دین، بلکه در روش ارائه آن است. با تغییر روش تدریس از سخنرانی یک‌طرفه به یادگیری مشارکتی و فعال، و با ارتباط دادن مفاهیم دینی به زندگی واقعی دانش‌آموزان، می‌توان:

- انگیزه و علاقه آن‌ها را به‌طور معناداری افزایش داد

- مشارکت کلاسی را بهبود بخشید

- یادگیری عمیق‌تر و ماندگارتری ایجاد کرد

مهم‌ترین درس این پژوهش این است که دانش‌آموز امروز نیاز دارد بداند چرا یاد می‌گیرد. وقتی ارتباط بین مفاهیم دینی و زندگی واقعی روشن شود، انگیزه به‌طور طبیعی افزایش می‌یابد.

پیشنهادهای و محدودیت‌ها

پیشنهادهات:

برای معلمان:

- حداقل یک سوم وقت کلاس را به بحث و فعالیت دانش آموزان اختصاص دهید

- هر مفهوم دینی را با یک مثال از زندگی روزمره شروع کنید

- از ارزیابی های متنوع (پروژه، ارائه شفاهی، مشارکت) استفاده کنید

برای مدیران مدارس:

- فضا و زمان لازم برای آموزش روش های تدریس فعال به معلمان فراهم شود

- تجهیزات دیجیتال برای کلاس های دینی نیز در نظر گرفته شود

برای برنامه ریزان درسی:

- محتوای کتاب های دینی با مسائل روز و چالش های نسل جدید به روزرسانی شود

- فعالیت های مشارکتی بیشتری در کتاب های درسی گنجانده شود

محدودیت ها:

- این پژوهش در یک کلاس و یک مدرسه انجام شده و تعمیم آن نیاز به پژوهش های بیشتر دارد

- برخی عوامل موثر بر بی علاقهی (مانند نگرش خانواده) خارج از کنترل معلم است

- اجرای روش های فعال نیاز به زمان بیشتری برای آماده سازی دارد

منابع

۱. احمدی، علی و همکاران (۱۳۹۹). *ارتباط محتوای دینی با زندگی روزمره و تاثیر آن بر انگیزش تحصیلی*. فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۷(۳)، ۴۵-۶۲.
۲. رضایی، محمد (۱۴۰۰). *کاربرد فناوری اطلاعات در آموزش معارف اسلامی*. مجله تکنولوژی آموزشی، ۱۵(۲)، ۱۱۲-۱۲۸.
۳. کریمی، فاطمه (۱۳۹۸). *بررسی عوامل موثر بر انگیزش تحصیلی در درس دینی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
۴. مرزوقی، رحمت الله (۱۳۹۷). *اقدام پژوهی در آموزش و پرورش*. تهران: انتشارات آبیژ.
۵. Deci, E. L & ,Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, ۲۲۷-۲۴۸.
۶. Hattie, J. (۲۰۰۹). *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge.
۷. McNiff, J. (۲۰۱۳). *Action Research: Principles and Practice* (3rd ed.). Routledge.

Action Research: Investigating and Addressing Student Disinterest in Religious Education and Proposing Practical Strategies for Improving Learning

Zahra Roshan

Theology Expert, Religious Education Teacher

Abstract

Religious Education (RE) serves as a cornerstone for the upbringing of future generations, playing a pivotal role in shaping students' identities and value systems. However, student disinterest and passivity remain significant challenges for RE teachers. This study aimed to improve the motivation and participation of 10th-grade Humanities students in a girls' high school. The research utilized an "Action Research" methodology, with data collected through direct observation, questionnaires, and interviews. The initial assessment indicated that 53% of students were passive in class, with a mean score of 13.5. Analysis revealed that lecture-based teaching methods, the abstract nature of the content, and a lack of connection to contemporary issues were the primary causes of student disinterest. As a pedagogical intervention, practical strategies including "implementing purposeful class discussions," "connecting religious concepts to daily life," and "diversifying assessment methods" were implemented. Results after a six-week intervention showed a significant increase in motivation (from a mean of 2.4 to 3.7), a substantial decrease in inattentiveness (from 39% to 14%), and an improvement in mean scores (from 13.5 to 16.2). This study confirms that shifting from traditional education to active and meaningful learning is the key to overcoming learning challenges in Religious Education and fostering deep, lasting learning among students.

Keywords: Action Research, Religious Education, Academic Motivation, Active Learning, Teaching Methods, Classroom Participation.

